

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 145 2024

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2025 kommer att ingå i *Samlaren* 2025. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2025. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–44–5

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2025

gaards *Gjentagelsen* (1843) – ett begrepp för Holm hellre tolkat som 'omtagningen' än som 'upprepningen', då det i båda fallen handlar om en viss förskjutning. Hos Duras kan en berättad episod tas om i flera romaner, mellan roman, pjäs och/eller film, eller också kan en synbild återkomma. Viktigast är dock omtagningen i själva språket: namn, meningsbyggnad, satstyper eller ljudkombinationer återkommer. Hos Duras är omtagningen mera ett antistilgrepp än ett stilgrepp. Julia Kristeva har talat om en tafathetens estetik, en upplöshet i språk och syntax, något som Holm menar integreras i Duras text. Förlåtelse, försoning eller befrielse genom smärta finns inte hos Duras, endast framåt- rörelse genom omtagning.

Hos Kafka utgår Holm från berättelserna "Domen" och "I straffkolonin"; i fokus står själva skrivprocessen – med Kafkas ord "Wie alles gesagt werden kann". Kafka visar läsaren en värld där psyket, inte det individuella, utan det allmänna mänskliga psyket blottläggs. Detta allmänna psyke antar hos Kafka även rumslig gestalt. Litteraturen är det ideala mediet för att uttrycka detta allmänna psykes minnesprocesser eller trauman. Huvudpersonen, den dömda, är själv ovetande om vad som försiggår. Det är vi läsare som följer hans tolkningsarbete; det är vi som blir skrivare, skrift och uttolkare. Holm hänvisar explicit till Freud, som hon här använder på ett sällsynt konstruktivt sätt.

I kapitlet "Minnet och den spekulativa mystiken. T.S. Eliots *Four Quartets*" återgår Holm till en av den svenska modernismens klassiska referenspunkter. Den tidigare religionshistoriskt präglade bilden av *The Waste Land* förändrades kraftigt när Valerie Eliot utgav originalmanuskriptet 1971, där det framgick att Ezra Pound fungerat starkt maieutiskt. Skaldens sena skådespel, ett slags moralkritik i West End-komedins form, spelas numera mycket sällan, i synnerhet efter regiteaterns genombrott. Eliots kanon har ifrågasatts av Harold Bloom och andra. Men hans essä "Tradition and the Individual Talent", där han bland annat hävdar att poesi skapas i och genom tillhörighet till traditionen, står sig oemotsagd. Vi inser alla att Vergilius och Dante tillhör en levande tradition och har dåligt samvete för att vi inte slår upp dem varje dag. Hans *Four Quartets* framstår fortfarande i brittiska litteraturhistoriska framställningar som ett av de främsta uttrycken för andligt liv i den engelska litteraturen och den i grunden religiösa livssynen undgick mirakulöst dekonstruktionen.

Bilden av verket som högsta spekulativa vetande

uttryckt i sublim poesi kvarstår även hos Holm. En kort biografisk omväg tar hon genom rosenträdgården i "Burnt Norton" (en av kvartetterna ägnad lantegendomen med samma namn), som Eliot besökte med väninnan Emily Hale. Den skildras som ett slags jordisk motsvarighet till Dantes paradis. För Holm uttrycker kvartetterna en paradox. Genom sökandet efter kunskap om Gud upptäcker vi att Gud inte kan identifieras med något eller beskrivas och/eller liknas vid något. Vi förstår att Gud är omöjlig att fatta just genom *negationerna* av våra föreställningar om honom och våra förväntningar. Det har skett en evakuering av jaget; *memoria sui* har med orden från Augustinus ersatts av *memoria Dei*. Birgitta Holms tolkning av verket är högst rimlig och grundad på utförlig textanalys och argumentering. Att det sedan är svårt att sympatisera med det eliotska budskapet är en annan sak.

Sista kapitlet "Borges sista lek" består av reflexioner kring novellen "Shakespeares minne", där en tysk akademiker får tillträde till dramatikers minne, men eftersom detta minne faktiskt var mer akustiskt än visuellt blir det till mera börda än hjälp. Det vållar också smärta att göra sig av med minnet – det enda som lindrar akademikers plågor är Bachs musik. Han återgår till sina lärda banaliteter, men då och då dyker flyktiga minnesbilder upp – minnesbilder som han nu vet inte är hans. Här lägger kanske inte Holm till så mycket, utan novellen får bilda ett slags coda också till hennes eget verk.

Ibland kan man argumentera mot Birgitta Holm. Alla de nio muserna kanske inte får plats under sin moders, titanidens, rubrik, och somliga studier skulle fruktbart kunna utvecklas. Studierna av Kafka, Duras och Beckett kanske rentav skulle ha passat bättre under en rubrik som mera fångar tomhet och smärta, men oftast håller man med Holm. I kraft av hennes engagemang och vilja till dialog är hennes *Mnemosyne. Nio essäer om skapande* ett exempel på sällsynt spännande litteraturforskning – en läsupplevelse i sig!

Roland Lysell

Bibi Jonsson, *Dikt i brunt. Nationalism och nazism i parnassens marginal*. Carlssons Bokförlag, Stockholm 2023.

Bibi Jonsson har själv skapat det textila konstverk som återges på omslaget till studien *Dikt i brunt. Nationalism och nazism i parnassens marginal*. Detta kreativa grepp använde hon redan i

Bruna pennor. Nazistiska motiv i svenska kvinnors litteratur från 2012. Då hade hon broderat ett gult hakkors inringat av en blå cirkel som fåstatts i brun filt: ett kvinnligt kodat hantverk gestaltar ett manligt kodat motiv. Denna gång blir innebörden mer komplex. På en ready-made, en idyllisk väggbonad i korsstyg, har Jonsson ändrat en svensk flagga till en hakkorsflagga. Personerna har retuscherats, men med små medel. En brunhårig skördefficka har blivit blond. En man på ett holläs har blivit soldat. Till dessa mindre förändringar kommer ett större tillägg i form av en soldat med den svenska flaggan vajande i förgrunden. Som författaren själv förklarar i förordet handlar det om hur nazisterna övertagit och omvandlat traditionella föreställningar om det nationella, en handling som hon alltså efterbildar med brodernålen. Den större förändringen, den aparta soldaten i förgrunden, blir en påminnelse om krigets brutalitet, vars samband med den pittoreska bilden tenderar att döljas i den nazistiska föreställningsvärlden.

Nazisternas förmåga att upprätthålla en idyllisk vardag i vetskap om krigets och koncentrationslägrens verklighet är svårattbar, och inbjuder till konstnärlig gestaltning. Nyligen skedde det i Jonathan Glazers film *The Zone of Interest* (2023) som skildrar lägerkommendant Rudolf Höss tillsammans familjeliv. Andra har sett en komisk potential i kontrasten mellan å ena sidan en självbild där det oskuldsfulla är centralt, och å andra sidan den nazistiska ideologins och praktikens våld. Man kan tänka på Robert Gustafssons överdrivet gemytliga granne i *Percy Tårar*: ”Vi vill bara va ifred här, och hålla på med vår nazism!” Sedan 1996, då sketchen först visades, har dock förstälsehorisonten förskjutits genom att fascistoidea idéer åter vunnit kraft. Detta gör det inte mindre angeläget att förstå hur den nazistiska självbilden konstrueras, ett projekt till vilket Bibi Jonssons lyrikstudie bidrar.

En viktig insats ligger i arkivarbetet. Det är ett digert material av nazistiska publikationer Jonsson gått igenom, inte minst de många tidskrifter som de numerärt sett ofta små organisationerna framställde. I bokens två första delar presenteras författarskapen och lokaliserar i den nazistiska rörelsen. Här görs även vissa teoretiska överväganden. I de två följande delarna behandlas motiv och tematik, varpå studien summeras i en avslutande del. Även om hon inte använder termen, utan oftast talar om ”rörelsen”, vågar jag påstå att hon studerar den nazistiska litteraturen som ekologi. Poeternas individuella bidrag har relativt liten betydelse; det är de-

ras sammanlagda verkan och samspel med andra ytringar – artiklar, tal, bildkonst, evenemang – som blir avgörande. Det är en repertoardiktning med sitt eget klichéförråd, något som tillsammans med Jonssons citatteknik gör att verken tenderar att smälta ihop.

Av skäl jag återkommer till är *Dikt i brunt* något svår att sammanfatta, men jag gör ett försök. Boken handlar om de dikter som figurerar i svenska nazistiska sammanhang under 1920- till 40-tal, oavsett om dessa tillkommit inom dessa sammanhang eller ej. Den teoretiska inramningen hämtas primärt från historiserande litteraturvetenskap och idéhistoria, liksom emotionsforskning. Ett standardverk i sammanhanget är James MacPherson Ritchies *German Literature under National Socialism*, viktig för sin diskussion om poesi som propagandamedel. Här används också hans behandling av den nazistiska kulturens förhistoria, exempelvis det utbredda föreställningskomplex som går under beteckningen *blod och jord*. Den nazistiska ekologin uppstår inte som ett isolerat fenomen utan hämtar sin näring ur den nationalromantiska omgivningen, en utgångspunkt som även gäller för Walter Laqueurs studie i Weimartidens litteratur. Vidare hämtar Jonsson inspiration från filologen Victor Klemperers *LTI*, en samling betraktelser om propaganda och vardagsspråk, tillkommen i det nazistiska Tyskland och publicerad 1947. I sin behandling av nazisternas drivkrafter lutar hon sig därutöver mot Klaus Theweleits psykoanalytiskt färgade studie av frikärernas maskulinitetskultur, *Männerphantasien*.

För att komma åt de svenska förhållandena hämtar Jonsson stöd i den kartläggning som Lena Berggren, Tobias Hübinette och Maja Hagerman utfört. Nämnas bör även Birgitta Almgrens forskning på Tysklands konkreta inflytande över Sverige. Strax utanför den rikssvenska nazismen finner vi två finlandssvenska författarskap, Bertel Gripenberg (1878–1947) och Örmulf Tigerstedt (1900–1962). Dessa är föremål för varsin monografi, av Anna Möller-Sibeliuss respektive Göran O:son Waltå, som blir viktiga referenspunkter. I motsats till de rikssvenska poeter som sympatiserade med nazismen hade dessa en räckvidd som gick bortom den nazistiska kretsen, och har ej heller blivit entydigt identifierade med den. Det finns därtill nyanskillnader mellan dem. Medan Gripenberg var starkt antisemitisk lade Tigerstedt större tyngd vid sexualmoral.

Gripenberg och Tigerstedt är med som förebilder för de svenska nazisterna, men också för att de

befinner sig i skärningspunkten mellan konservatism och nazism. Båda var motståndare till demokratin och till upplösning av gamla värden. Ett centralt mål för nazismen är att befästa en hierarkisk ordning som återoppar sig på traditionen. Detta förhindrar inte att vissa av dess medel, och vissa stämningar, lånas från arbetarrörelsen. Redan när den konservativa statsvetaren Rudolf Kjellén myntade termen nationalsocialism – alltså innan vissa tyskar fyllt den med innehåll – var det själva anblicken av första maj-demonstrationer som inspirerade honom. Socialismens karaktär av massrörelse utövade en estetisk lockelse, och det finns ett par viktiga exempel på att socialister gått över till den radikala högern, vilket bland andra Johan Stenfeldt och Jimmy Vulovic uttryckt.

Att klassificera en diktare som nazist har allvarligare etiska implikationer än benämningar som vitalist eller nyromantiker, varför Jonsson gör noga överväganden kring sina bestämningar. Vissa fall är dock odiskutabla. Vid medelpunkten av den svenska nazismens och fascismens ekologi finner vi ledarna för dess olika organisationer. Carl-Ernfrid Carlberg var olympisk guldmedaljör i gymnastik och baserade synbarligen sin ideologi på förhålligandet av den vältränade manskroppen. Jonssons prioritering av emotionerna förklaras inte primärt av att nazisternas känsloliv i sig är intressant, utan av deras principiella motstånd mot intellektualism. Mot förnuftsargument om problem i det nedärvda samhället kunde ideologer som Carlberg ställa skönheten hos den förment fulländade människan, framställd i bildkonst eller dikt. När hans i idrottssammanhang uppodlade föreställning om det ”gymniska” förenades med rashygien blev det naturligt att leda och finansiera nationalsocialistiska aktiviteter.

Det första nationalsocialistiska partiet utanför Tyskland bildades 1926 av tre bröder Furugård. Birger blev den viktigaste ledaren, men framträdde inte som poet. Det gjorde däremot Sven Olov Lindholm, som fostrades i partiet men 1933 bröt sig ut och bildade Nationalsocialistiska Arbetarepartiet. Liksom konkurrenten Furugård blev Lindholm föremål för viss personkult. Partiledarens egen diktning är typisk för den svenska nazismen, som förutom de tyska motiven gärna framhåller vikingar och historiska gestalter som Engelbrekt, Gustav Vasa och Karl XII. Lindholm är också intressant för sitt sätt att överta arbetarrörelsens uttryck. Antikapitalismen översätts till antisemitism, klasskampen till klassamarbete och

socialismen omtolkas som individens underkastelse under nationen och dess ledare. Ett övertydligt exempel är ”Arbetar-nationalen”, sjungen till samma melodi som ”Internationalen”. Den kanske mest kända sången av Lindholm är ”Friheten leve”, som så sent som 2009 framfördes av ledande Sverigedemokrater.

Den diktare som torde ha gjort mest för nazismens övergång i en bredare nationalistisk linje, till ytan rensad på de mest stigmatiserade inslagen, är emellertid Per Engdahl (1909–1994). Trots ett tydligt ställningstagande för Hitler under kriget är det Engdahl som på 70-talet föreslår att man ersätter begreppet ’ras’ med ’kultur’, tonar ned antisemitismen och undviker alltför belastade symboler. Som vi vet har denna breda rörelse fått betydligt större genomslag än de grupperingar som hållit fast vid det gamla. Redan i det material Jonsson behandlar framstår Engdahl som relativt egensinnig och flexibel, mindre bunden till de tyska förebilderna.

Ett eget segment inom den nazistiska kulturkretsen utgörs av de kvinnliga författarskapen, Magda Bergquist von Mirbach (1889–1976) och Irma Nordvang (1905–1977). Även signaturen ”Snäckan” framställer sig som kvinna, men förblir en av de många anonyma diktarna. Nationalisten Magda Bergquist vistades för det mesta utomlands, en ironi Jönsson inte är sen att notera. Hon konstaterar också att Bergquist har en stark fixering vid döden och visar på ett melodramatiskt drag. Av Nordvang är det i dag egentligen bara Musilöversättningen *Mannen utan egenskaper* från efterkrigstiden som läses. Redan på 30-talet är hon framgångsrik översättare, framför allt av tysk poesi, men utkommer också med egna dikter. Båda dessa kvinnor behandlar olycklig kärlek, och favoriserar motiv som anknyter till hemmets härd. Med stöd i den tidigare studien *Bruna pennor* fångar Jonsson upp de komplikationer som den konservativa kvinnornollen medför för kvinnliga poeter, vilka i sitt skrivande kan argumentera mot deltagande i det offentliga livet, men som *genom* sitt skrivande deltar aktivt.

Särskilt intresse ägnar Jonsson åt de gestalter som befinner sig i ekologins utkant, genom att inte vara fullt anslutna till rörelsen, men ha vissa gemensamma drag. Liksom de finlandssvenska föregångarna låter sig dessa, Bertil Malmberg, Sten Selander och Karl Vennberg ingalunda reduceras till nazistpoeter. I Malmbergs fall finns redan från början en tydlig distansering från rörelsen. Att han ens kommer upp till diskussion beror på att han, såsom påverkad av tysk litteratur och av den världsbild som

förknippas med Oswald Spengler, *kunde antas* ha ryckts med. Vennberg däremot, deltar 1936 med dikter i lindholmska *Den Svenske Nationalsocialisten* och pro-nazistiska *Nationell tidning*. Med stöd hos Agneta Pleijel ser Jonsson en förklaring i Vennbergs dragning till starka känslolägen, något som finns kvar även när han lämnat rörelsen.

Ovanstående kan ses som ett försök att summera de två första delarna av boken. Innan jag tar mig an resten måste något sägas om studiens disposition. Denna är nämligen associativ, så till den grad att det går ut över läsbarheten. Inte minst blir den nazistiska rörelsen otydligt beskriven. Hur de olika publikationerna relaterade till de olika organisationerna, deras ledare och författarskap hade kunnat tydliggöras, om inte med en tabell så åtminstone i ett eget kapitel. Som det nu är pytsas informationen ut på olika ställen, vilket försvårar överblick. Om det bara vore en fråga om läsarens upplevelse hade man kunnat hävda att detta sätt att lägga upp texten skapar en känsla av spontanitet och gör läsningen mer spännande. Vi litteraturvetare är ju vana vid alla möjliga former av icke-systematisk framställning – tidigare nämnde Klemperer är ett gott exempel – men det slumpartade sätt på vilket en tråd försvinner för att när som helst dyka upp igen gör det svårt att urskilja den helhetsbild som Jonsson vill brodera fram. Klemperer själv introduceras i avsnittet ”Nordiskt, svenskt och finlandssvenskt”. På vissa punkter menar jag att bristen på struktur går ut över det vetenskapliga hantverket som sådant. Jag begränsar mig till ett par exempel, men problemet är genomgående.

I bokens första del, ”Dikt i bruk”, finns ett kapitel med rubriken ”Inventering” vari vi finner ett stycke med rubriken ”Förlagor. Tyska och finlandssvenska”. Någon sida ägnas förvisso åt tyska förebilder, men på detta följer en utredning av begreppet folk, en reflektion över kampsångernas betydelse i allmänhet samt en brett hållen utläggning om modernism och traditionalism. Gripenberg och Tigerstedt förekommer visserligen som referenspunkter, men någon inventering av tyska och finlandssvenska förlagor står inte att finna. Samma radarpar återkommer 150 sidor längre in i boken under rubriken ”Föregångare och förebilder”, men även på många andra ställen då författaren kommit att tänka på dem. Jonsson hade kort sagt vunnit på att någonstans i början sakligt redogöra för de tyska och finlandssvenska förebilderna, och sedan återknytta till den framställningen.

Bokens andra del, med titeln ”Rörelsen i rörel-

se(n)” inleds med underrubriken ”Associerat” och stycket ”Beslag och annekteringar”. Här förväntar man sig något om vilka författarskap eller motiv som införlivats i den nazistiska repertoaren, men som kommer någon annanstans ifrån. Mycket riktigt förekommer ett resonemang om Evert Taubes ”Frihetssång”, en mer allmänt syftande sång till Finlands försvar men först tryckt i *Den svenske Folksozialisten* 1940. Vi får också några anmärkningar om Karl Vennberg och Bertil Malmberg, som möjligen kan sägas vara beslagtagna. Men plötsligt handlar texten om nazistiska förlag och deras utgivning med mer entydig tendens. Efter ett par sidor återkommer vi till ämnet annekteringar i form av den omdiskuterade Heidenstam, men sedan bär det av med ett resonemang om Magda Bergquist, Irma Nordvang, Fredrik Nycander och Theodor Andersson. Jonsson visar förtjänstfullt att dessa aktivt medverkade i rörelsen, vilket gör det logiskt att Bergquist behandlas i det följande avsnittet ”Anhängare och anslutna”. Men vad gör hon och hennes kamrater i det förra?

I avsnittet om anhängare återkommer även Heidenstam, som Jonsson inte betraktar som anhängare, och kuriöst nog antinazisten Karin Boye med anledning av dennas partiella fascination för rörelsens estetik. På detta följer avsnittet ”Beslagtagna och annekterade”, där Karl Gustav Ossianilsson diskuteras. Detta avsnitt tycks handla om hur nazisterna inkorporerade element från arbetarrörelsen, men glider strax över i frågan om Heidenstams hemmahörighet, samt diskuterar Bertel Gripenbergs och den tyske poeten Heinrich Lersch omorientering i nazistisk riktning. Som om inte ”Beslag och annekteringar” och ”Beslagtagna och annekterade” vore nog finns längre fram ett avsnitt med rubriken ”Övertaganden och införlivanden”. Där diskuteras med större koncentration hur nazisterna lade beslag på dikter av sedan länge döda skaldar såsom Tegnér och Geijer, men också Taubes förebild Karlfeldt och naturligtvis Heidenstam. I boken finns alltså tre avsnitt utspridda, med till förväxling lika, delvis missvisande, rubriker. Problemet är inte bara att det blir svårt att orientera sig, utan att en samlad hermeneutisk reflektion över nazismens införlivanden och en samlad behandling av exemplen på detta fenomen hade kunnat leda till ett mer gediget resultat.

Vissa centrala begrepp får till följd av denna oreda en något problematisk hantering. Vid flera tillfällen kommer Jonsson in på begreppen ’nationell’ och ’nationalistisk’, som hon ger rimliga defi-

itioner av. Men ordet 'nation' förklaras inte. I sitt sätt att använda ordet faller hon in i det moderna vardagsspråket, där det mer eller mindre blandas ihop med 'land', 'stat'. Så kan hon se en inkonsekvens i att de nationella hade internationella samarbeten. Men för rörelsen betyder ordet snarare 'folkgemenskap'. I Sverigedemokraternas principprogram, antaget 2019, definieras "den svenska nationen i termer av lojalitet, gemensam identitet, gemensamt språk och gemensam kultur". Landsgränser och medborgarskap är något annat. Under den tid som Jonsson behandlar hade den nationella rörelsen därtill ett uttalat rasbiologisk fundament, som nu endast framskymtar ibland. Men grundsynen på nationstillhörighet som ömsesidigt exklusiva gemenskaper gällde redan då. Judar kan enligt synsättet omöjligt vara svenskar, på samma sätt som man inte kan vara med i två idrottslag som spelar mot varandra. Däremot finns ingen självmotsägelse i att rörelser med denna utgångspunkt lieerar sig med andra nationer, eller inräknar sin egen folkgemenskap i en större, såsom den germanska eller europeiska.

En punkt där en mer ingående begreppsutredning tvärtom kunde ha pekat på just självmotsägelser gäller den nationella rörelsens förhållande till sexualiteten, av värde också för vår samtidsförståelse. När Rebecka Falkenkvist, programledare på youtubekanalerna Riks, år 2022 utmålade Anne Frank som "kåtheten själv" reagerade många på den implicita antisemitismen, färr på moralismen. Men associationen mellan judar och osedlighet har sin tradition, och före videoklippen var det lyriken som stod för det koncisa uttrycket. Jonsson gör många intressanta detaljakttagelser om de nationellas fixering vid könsdrifterna och den så kallade nya puritanism som Tigerstedt lanserade. Hon finner visserligen paradoxer, men når en bestämd slutsats: "Enligt min mening var det asketiska förhållande i fråga om livshållningar och handlingsätt, medan språket och dikten utmärktes av excess." (s. 149) Naturligtvis är Jonsson medveten om nazisternas många övergrepp, och läsaren får ta det som en felskrivning. Men en följd av detta missriktade alexanderhugg är att vi går miste om ett tillfälle att lära oss mer om det komplexa sambandet mellan moralism och sexuella överträdelser.

För det mesta är dock de enskilda styckena genomtänkta och Jonsson har en utmärkt formuleringsförmåga. De delar av boken som fungerar bäst är den tredje och den fjärde. Del 3 behandlar motiv och visar hur dessa underordnas nationalismen

som tema. Till att börja med diskuteras sambandet mellan det nationella, det religiösa och naturen. Därefter går hon igenom dikternas behandling av de motiviska komplexen "Blod och jord", "Eld och sol" och "Flöden och fast grund". Nazisternas rikliga bruk av kampdikter gör det också påkallat att ägna "Krigsfront och hemmafront" liksom "Hjälte-dåd och offerhandling" varsitt avsnitt. Såsom den ter sig i Jonssons sammanställning använder nazisterna den lyriska formen till att framställa kontingenta samband mellan olika slags tecken som vore de essentiella. Naturfenomen som solen och blåklinten kopplas till emblematik som den blågula flaggan (med kors, hakkors eller vasakarve), som i sin tur kan knytas till rasegenskaper som blåa ögon och blont hår. Sällan blir detta mönster tydligare än i blod och jord-tematiken. Det konkreta faktumet att blodet behövs i kroppen gör att det metaforiskt kan kopplas med kraft. Blodet kan vidare stå för det genetiska arvet, och därmed rasen, samtidigt som det blod som de stridande anfäderna givit kan ses som ett offer, varigenom vi går in på mystikens domäner. Rätten till ett stycke land är en social överenskommelse, men upphöjs till metafysik. Den jord där blodet utgjutits är en konkret mylla, men med kvinnliga associationer. Jonsson för ett materialistiskt resonemang kring de olika stereotyper som uppkommit kring bonden. För national-socialismen är han per definition god, då han håller sig till sin jord och strider för den när så behövs.

Förutom de mest givna motiven behandlar Jonsson några som hon menar är mindre självklara, som rent av bryter mot förväntningarna. Varför hon räknar judar och nordmän dit är svårt att förstå, men de övriga rör könsroller och erotik, och där hittar hon sådana komplikationer att det kan anses störa den ideologiska huvudlinjen. Idealiseringen av manskroppen riskerar att uppfattas som homosexualitet, vilket är ett hot mot renheten. Kvinnan behöver framstå som svag för att kunna skyddas av den starka mannen, men svagheten förknippas med promiskuitet och underdånigheten med masochism. Magda Bergquist tycks försöka lösa detta genom att tala utifrån ett manligt perspektiv, men ett sådant maskspel kan i sin tur misstänkliggöras.

I del 4 återkommer Jonsson till frågan om dikternas funktion, och formulerar tentativt en nazistisk poetik. Hon noterar en spänning mellan dikternas anspråk på evighetsperspektiv och deras karaktär av brukslyrik och samtidskommentar. Genremässigt relaterar hon dem till melodramen, men också pekoralet. Nazisterna vill förhårliga sina vär-

den, men gör så med otympliga assonanser, genanta arkaismer och rena grötrim. Ett par rader från Carlbergs "I solens tecken" får räcka som illustration: "Res dig, bonde, rensa landet, vråk förtryckar'n över bord, / vila ej förr äring åter hämtas kan ur skuldfri jord!" Smakomdömet anses som bekant subjektivt, men det subjektiva hör ju också till litteraturvetenskapens objekt.

Den avslutande delen av boken kallas "Summering" och bygger vidare på resonemanget kring stil och stämningar. Jonsson diskuterar i viss mån hur de bärande motiven i den nazistiska diktningen relaterar till varandra i en större helhet, men jag tror att ett samband kunde bli tydligare, nämligen det som går att utläsa ur omslagets broderi. Det motsvarar nämligen Laqueurs indelning av motivkretsar: en provinsial, en kulturpessimistisk och en aktivistisk. Den provinsiala betecknar här det önskvärda tillståndet, ett Sverige där vältränade, friska, köntypiska kroppar odlar en jord som är deras genom blodsarvet. Mot detta ställer kulturpessimismen en modernitet som medför rörlighet och smuts, en risk att blodet blandas ut. De aktivistiska motiven gäller den militanta kampen, att med alla medel återställa det naturenliga tillståndet. Vad rörelsens förkämpar vägrar inse är hur dessa tre estetiska poler, idyllen, hotet och kampen, betingar och förstärker varandra. För nationalsocialismen är den harmoniska naturen både ett ursprungstillstånd – därav upplevelsen av oskuld – och en framtida utopi. Men för en utomstående är det uppenbart att kampen lika gärna kan komma först. För att få utöva våld behöver nationalisten ett hot, för att hotet ska vara ett hot mot något behöver en idyll och en gemenskap konstrueras. När vi väl urskilt detta mönster kanske vi också kan känna igen det även om enskilda komponenter byts ut. Jonsson avslutar sin bok med att framhålla det berättigade att än idag oroas sig för stöveltramp.

Thomas Sjösvärd

Johnny Kondrup, *Dansk guldalder på afgrundens kant*. U Press. Sorø 2023.

Genom att intressera oss för andra länders litteraturhistorieskrivning kan vi komplettera och korrigera vår förståelse av oss själva och vår litteraturs historia, som annars riskerar att automatiseras. Hur beskrivs epokskiften och strömningar i översiktsverk från våra grannländer? När uppges en epok

följa på en annan, och när så sker, vilka krafter pekas ut som betydande för skiftet? Sådana här övningar i historiografiskt förfrämlikande framstår som särskilt viktiga i en tid då det finns tecken på att den svenska litteraturvärlden sluter sig från omvärlden. Exempelvis minskar andelen översättningar i den svenska bokutgivningen. Och dessutom: i en tid som domineras av vad den franska översättnings-sociologen Gisèle Sapiro har kallat för "the growing hegemony of English" finns det särskilt anledning att upprätthålla akademiska och litterära kontakter med just våra grannländer. Flerspråkighet är värt att kämpa för, vilket blivit tydligt genom uppopp som Helsinki Initiative on Multilingualism.

Svensk och dansk litteraturhistoria är sammanlänkade. Danska var länge ett naturligt första översättningsspråk för svensk litteratur. Köpenhamn var en litterär metropol där svenska författare kunde ta del av nya idéer från kontinenten. Ett välkänt exempel är Georg Brandes betydelse för de svenska åttitalisterna. Den danska litteraturhistorien före det så kallade moderna genombrottet är emellertid mindre bekant för flertalet svenska läsare. En lättillgänglig och koncentrerad redogörelse för de litterära förhållandena i Danmark under första halvan av 1800-talet erbjuds nu i Johnny Kondrups *Dansk guldalder på afgrundens kant* (2023). Kondrup är professor i nordisk litteratur vid Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab vid Københavns Universitet. Under sin långa karriär har han skrivit åtskilligt om 1800-talets danska litteratur (bland annat om Søren Kierkegaard och N.F.S. Grundtvig), men också gjort betydande insatser inom editionsfilologin. I sin nya bok får han möjlighet att sammanfatta sina stora kunskaper om de då kallade guldåldersdiktarna.

I Sverige för begreppet "dansk guldalder" kanske främst tankarna till bildkonst och arkitektur. Nationalmuseum i Stockholm visade både 1964 och 2019 stora utställningar med danska 1800-talsmålare som Wilhelm Bendz, Constantin Hansen och Christen Købke. Men "guldalderen" var en kulturell blomstringstid även i bredare mening. Kondrup daterar den generöst till tiden mellan romantikens ankomst till Danmark (via kontakter med Jenaromantiker som Fichte, Novalis och Schelling) och det moderna genombrottet cirka 1870 (s. 9). I Danmark är "guldalderen" ett omstritt och politiskt belastat begrepp i litteratur- och konsthistorien. För vissa betecknar det en estetisk och filosofisk höjdpunkt, för andra trångsynt reaktion och världsfrånvänd nostalgi. I tider av politisk ra-